

Konferencia a kisebbségi intézmények működési tapasztalatairól

A kisebbségi önkormányzati intézmények harmadik országos konferenciáját szervezte meg a Miniszterelnöki Hivatal Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkársága. A korábban két alkalommal Baján, ezúttal pedig Budapesten, a Bolgár Művelődési Házban megtartott tanácskozáson a kisebbségi intézmények képviselői, a kulturális és a pénzügy szaktárca munkatársai, valamint az országos önkormányzatok vezetői vettek részt. Előző számunkban kezdtük, s most folytatjuk az előadások közlését.

Dr. Simon Istvánné főosztályvezető, Oktatási és Kulturális Minisztérium

Tisztelt Elnök Urak, Igazgató Hölgyek és Urak! Kedves Vendégeink!

Engedjék meg mindenk-előtt, hogy az Oktatási és Kulturális Minisztérium, közelebbről a Közoktatási Szakállamtitkárság és a Nemzetiségi Főosztály nevében köszöntsem Önöket!

2004-ben az oktatási tárca miniszteri értekezlete a nemzetiségi oktatás fejlesztésére elfogadott egy középtávú fejlesztési programot, egy intézkedési tervet. Akkoriban minden szakterület elvégezte a szükséges helyzetelemzést és kidolgozott egy stratégiát. Így készült el a nemzetiségi oktatás fejlesztésére is az említett dokumentum, amelybe az is belekerült, hogy a feladatokat olyan ütemben fogjuk elvégezni, amilyen mértékben a költségvetési források a rendelkezésünkre fognak állni. Akkor azt mondtam: igyekezni fogunk, de meglátjuk majd, mit tudunk teljesíteni. Utólag kiderült, igen hasznos volt elkészítése, azóta is zsinórmértékként, fogódzóként, kapaszkodóként szolgál, érdemes rá mindig visszatérni és elemezni, hogy az abban megfogalmazott célkitűzések megvalósításában meddig jutottunk. Nos, ezt szeretném most Önöknek dióhéjban elmondani.

Mit is határoztunk el 2004-ben? Azt mondtuk, a nemzeti, etnikai kisebbségi oktatás jogi és pénzügyi feltételrendszerének összehangolásával elő kell segíteni, hogy az anyanyelv a minőség irányába hasson: a támogatások differenciálásával előnyben kell részesíteni a kétnyelvű és a teljes anyanyelvű oktatást. Ez volt az első nagy feladatunk.

Az intézkedési terv második nagy célja az volt, hogy megvalósítsa a nemzetiségi oktatáshoz szükséges anyanyelvű tankönyvfejlesztési és ellátási programot, egyben megalapozza a nemzetiségi, etnikai oktatás digitális tananyaggal, taneszközökkel való ellátását.

A harmadik nagyobb feladatként azt határoztuk meg, hogy gondoskodjunk az anyanyelvű pedagógus-ellátásról, különös tekintettel a közismereti tárgyak anyanyelven történő oktatásának személyi feltételeiről.

A negyedik az volt, hogy megalapozzuk a nemzeti és etnikai kisebbségi oktatás létrehozásának

feltételeit azon kisebbségek esetében is, amelyek korábban nem rendelkeztek ilyen oktatással.

Hangsúlyozom, 2004-et írtunk! Túl voltunk már a kisebbségi törvény módosításán, amely lehetővé tette, hogy az országos kisebbségi önkormányzatok és általában a kisebbségi önkormányzatok közoktatási intézményeket vegyenek át. Igaz, hogy a kisebbségi törvény már a megszületésekor is lehetővé tette ezt, mivel azonban nem rendelkezett az átvétel feltételeiről, különösen a pénzügyi feltételeiről, ez egészen 2003-ig – mondjuk így – írott malaszt maradt. Azért mondom, hogy 2003-ig, amíg a törvény nem módosult, mert itt ma már elhangzott, hogy a hercegszántói iskolát kényszerűen átvette akkor a Horvát Országos Önkormányzat, és valóban nem voltak meg ennek a pénzügyi feltételei. Sokat küszködött az országos önkormányzat ezzel az intézménnyel, de elég komoly anyagi támogatást kapott a minisztériumtól, és a Kisebbségi Hivaltól is, hogy ezt a periódust átveszesse. Nos, számunkra ez olyan tapasztalat volt, amely megerősítette: tenni kell valamit annak érdekében, hogy valóban megvalósulhasson az oktatás területén is a kulturális autonómia. A kisebbségi törvény módosítása következtében lehetővé vált, hogy az országos önkormányzatok ténylegesen átvehessenek körzeti, térségi vagy országos beiskolázású közoktatási intézményeket. Ez a hazai kisebbségi kulturális autonómia kiteljesedését jelentette. Eddig három kisebbségi önkormányzat – a horvát, a német és a szlovák – hat körzeti feladatot ellátó közoktatási intézmény fenntartására kötött megállapodást az oktatási és kulturális miniszterrel. Ennek révén kisebbségi iskolafenntartói támogatás illeti meg ezeket a fenntartókat. Így az országos kisebbségi önkormányzatok mint nemzetiségi közoktatási intézményfenntartók megkapják az alapszabványt, a nemzetiségi szakmai normatívát, ami átlagosan 250–270 ezer forint tanulónként, évente. Ehhez jön még a kisebbségi fenntartói támogatás, ami tavaly 245 700 forint volt tanulónként. Ez különben az a hányad, amelyet országos átlagban a központi költségvetési támogatásokhoz tesznek hozzá a helyi önkormányzatok intézményeik fenntartásához. Minthogy az országos kisebbségi önkormányzatok – a helyi önkormány-

zatoktól eltérően – nem rendelkeznek olyan forrásokkal, amelyekből képesek lennének átcsoportosítani, illetve kigazdálkodni az intézményfenntartáshoz szükséges forrást, ezt az átlagösszeget esetükben a központi költségvetés garantálja számukra.

Ezen túlmenően a kisebbségi törvény kimondja, hogy iskolafenntartóként az országos kisebbségi önkormányzatok is jogosultak mindazokra a forrásokra, amelyek e minőségükben a helyi önkormányzatokat megilletik, így tehát a költségvetési törvény által a nemzetiségi feladatok ellátására elkülönített keret igényléséről szóló OKM rendelet alapján a helyi önkormányzatokkal megegyező feltételekkel pályázhatnak. Sikeres pályázat esetén az intézmények költségvetése kiegészülhet még további maximum 30 millió forinttal.

Fontos megjegyezni, hogy a minőségi feladat ellátásához több pénz kell, de azt gondolom, hogy az általános finanszírozással összevetésben a nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott intézmények viszonylag jó pozícióban vannak.

Összegezve: igazat beszélünk, amikor megállapítjuk, hogy a kisebbségi törvény módosítása megoldotta az intézményátvétellel kapcsolatos korábban jelentkező problémákat, immár kitaposott úton járunk. Az intézmény-átvétellel kapcsolatos gyakorlat, a tapasztalat azonban arra indít bennünket, hogy továbbgondoljunk a meglévő szabályozókat, és ahol szükséges, pontosítsunk. Egy országos önkormányzat által átvenni szándékozott intézmény esetében például végig kell gondolni azt is, hogy az iskoláskorúaknak a zöme az adott településről verbuválódik. Felmerül a kérdés, szükséges-e ilyen esetben a települési kisebbségi önkormányzat egyetértése az intézmény átvételéhez? Mindezt azért említem meg, mert ilyen probléma felmerült a közelmúltban, és biztos, hogy az elkövetkezendő időszakban – minthogy ezen a konferencián a jövőbeni feladatokról is szó esik – feltétlenül megfelelő választ kell találni erre is.

A középtávú fejlesztési tervünkben az szerepelt, hogy a minőség irányába kell elmozdítani a nemzetiségi oktatást, prioritást kell biztosítani a kétnyelvű, illetve teljes anyanyelvű oktatásnak. Önök előtt is ismert, hogy a szórványjellegből, az alacsony tanulói létszámból következik a nemzetiségi intézményt fenntartók relatíve nehéz pénzügyi helyzete. Ezért a költségvetési törvény 5. számú melléklete tartalmaz egy elkülönített keretet, amely most 1050 millió forint. A normatív támogatásokon túl ebből a forrásból fedezhető a kétnyelvű és a teljes anyanyelvű oktatás központi költségvetésből történő kiegészítő támogatása. Olyan településeken, ahol csak egy intézményt tart fenn az önkormányzat kilencven százalékig terjedhet ez a támogatás. Ahol viszont azért tart fenn az önkormányzat kettő, vagy több intézményt, hogy a nemzetiségi oktatásnak önálló intézményben történő kibontakozását, fejlesztését biztosítsa, ott ebből a forrásból a nemzetiségi iskola költségvetése 100 százalékra egészül ki. A helyi önkormányzatnak ez esetben tehát egyetlen fillért sem kell hozzátennie a nem-

zetiségi iskola költségvetéséhez. Több ilyen település is van. Ugyancsak ebből a keretből finanszírozzuk az 1100 fő alatti települések óvodáit, és nyelvoktató iskoláit. Ez azt jelenti, hogy a központi támogatásuk a szakmai normatíva még egyszerűsével megnövekszik. Ez az összeg persze nem elég, de méréseink szerint mégiscsak hozzájárul az apró falvakban működő nemzetiségi közoktatási intézmények pénzügyi helyzetének javításához. Nem kívánom elhallgatni, hogy van az intézményeknek egy olyan köre is, amelynél az iskolafenntartás a magas fajlagos költség miatt továbbra is nehézségekbe ütközik. Ez az 1100 fő és a 2000–2500 fő közötti lélekszámú településeken működő nemzetiségi iskolák, óvodák köre. A jövőben erre az intézményi körre feltétlenül figyelni kell.

Az említett forrásból lehet finanszírozni a pedagógiai szakmai szolgáltatások igénybevételét is, de ezzel a lehetőséggel kevés iskolafenntartó él. Ugyancsak e forrás szolgál a kétoldalú kisebbségi vegyes bizottságok kormányhatározattal megerősített ajánlásai megvalósítására is. Az ebből a forrásból származó hatvanmillió forinttal sikerült felújítani a felsőszölnöki szlovén iskolát, harmincmillió forinttal befejezni az apátistvánfalvai iskolarekonstrukciót, de a battonyai román iskola – amibe az óvoda is beletartozik – szintén ebből épült fel. Összesen 246 millió forintot tudtunk biztosítani ebből e célra. Pécs Város Önkormányzata pedig Miroslav Krleža Horvát Általános Iskola és Gimnázium bővítéséhez 220 millió forintos támogatásban részesült. (Hozzáteszem: a horvát fél pontosan ugyanekkora forrással járult hozzá, s a battonyai iskolai beruházáshoz is érkezett román hozzájárulás.) Az elmúlt évben sikerült hatvanmillió forintot biztosítani a békéscsabai Szlovák Általános Iskola és Gimnázium elektromos rendszerének felújítására, s a hercegszántói Általános Iskola és Kollégium ugyancsak hatvanmillió forintos támogatásban részesült. Idén, szintén hatvanmillió forinttal, a battonyai szerb iskola felújítása szerepel a terveink között.

A nemzetiségi oktatásban résztvevő tanulók anyaországi programjainak támogatását is ebből a keretből biztosítjuk. A fenntartó önkormányzatok e célra legfeljebb háromszázezer forintot vehetnek igénybe. Nagyon fontos, hogy az iskolák az anyaországban megvalósíthassanak egy-két programot, hiszen ez hozzájárul a tanulók anyanyelvi kompetenciáinak a fejlesztéséhez.

A kisebbségi közösségek képviselőivel közösen meghatározott program szerint, évi 150-250 millió forintos ráfordítással biztosítottuk az anyanyelvi tankönyvfejlesztést és fordítást. Az elmúlt időszakban ötven-hatvan tankönyv kifejlesztésére került sor. Ez önmagában nem mondana semmit, de itt vannak körünkben kiadói és önkormányzati szakemberek, intézményvezetők, országos kisebbségi bizottsági tagok is, akik meg tudják erősíteni, amit mondok: az elmúlt időszakban nem maradt fiókban egyetlen egy szakmailag jóváhagyott kézirat sem.

Ma Magyarországon az igazán hatékony fejlesztés európai uniós forrásból történik. Fontosnak tartotta

a tárca, hogy ebből a forrásból is jusson a nemzetiségi közoktatásnak. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség a nemzetiségi oktatás fejlesztésére első ütemben kiírt pályázatára hat nemzetiségi konzorcium pályázott és minden pályázat sikeres lett, azaz az elkövetkezendő két, legfeljebb három évben a nemzetiségi tankönyvfejlesztésre, tananyagfejlesztésre, pedagógus-továbbképzési és a nemzetiségi oktatás hatékonyságát javítani képes más programokra összesen 250 millió forint jut. Kidolgozás alatt van a következő, valamint a rákövetkező évek akciótérve. A nemzetiségi oktatás számára a közeli időben újabb nyolcszáz, azt követően pedig további négyszázmillió forintos projekt áll majd rendelkezésre. Ez azt jelenti tehát, hogy a korábban említettekén kívül egymilliárd-kétszázézer forint fordítható a nemzetiségi közoktatás korszerűsítésére. Azt remélem, hogy ebből nemcsak tankönyv- és tananyagfejlesztésre, a pedagógusok továbbképzésére, kerettantervek kidolgozására, hanem a digitális tananyagfejlesztésre és az ehhez szükséges infrastruktúrák megvalósítására is jut majd.

A kétnyelvű oktatásnak alapfeltétele, a jól képzett, lelkiismeretes pedagógus. Magyarországon mi a nyelv- és irodalom szakos tanárok, valamint a nemzetiségi óvodapedagógusok és tanítók képzéséről tudunk gondoskodni. Nagyon fontos, hogy a kétnyelvű oktatásban résztvevő pedagógusok elsajátítsák az adott tantárgy szaknyelvét is, ezért tárcánk minden évben meghirdet egy olyan pályá-

zatot, amely 80 órás szaknyelvi továbbképző tanfolyamok szervezését támogatja. Közvetlen együttműködésben az anyaország valamely intézményével az országos önkormányzatok és a pedagógusképző intézmények pályázhatnak.

Az anyaországi továbbképzéseken, vagy bármely nemzetiségi akkreditált pedagógus-továbbképzésen való részvétel beszámít a kötelező pedagógus-továbbképzés teljesítésébe.

A középtávú fejlesztési tervünkben azt is elhatároztuk, hogy azokat a kisebbségeket, amelyek korábban nem rendelkeztek kisebbségi oktatással, hozzá kell segíteni ahhoz, hogy anyanyelvi oktatásuk legyen. Sikertelen is előrelépünk. Ma már három országos kisebbségi önkormányzat – a bolgár, a görög és a lengyel – úgynevezett kiegészítő kisebbségi oktatást tart fenn. Ehhez a költségvetés szintén biztosítja a nemzetiségi kiegészítő normatívát. Minthogy azonban ez egy nagyon drága intézményi forma, amit az országos kisebbségi önkormányzatok semmiképpen nem tudnának működtetni, a kulturális autonómia jegyében az oktatási és kulturális miniszter az elmúlt évben ezen önkormányzatokkal is közoktatási megállapodást kötött. Ennek eredménye, hogy intézményeik fenntartásához ezen önkormányzatok számára is további forrás áll rendelkezésre, mértéke a mindenkori kisebbségi fenntartói támogatás 25 százaléka. Ezzel sikerült a kiegészítő kisebbségi oktatást nyújtó intézmények biztonságos működését is garantálni.

Kállai Katalin, osztályvezető, Oktatási és Kulturális Minisztérium

Kedves Barátaim, tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az Oktatási és Kulturális Minisztériumban az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság Roma Kulturális Osztályát vezetem, és nagyon fontos számomra a hazai kisebbségek kultúrájának ügye is. A Kulturális Osztály az Esélyegyenlőségi Főigazgatóságon belül 2008–2009-ben a kormányzati intézkedéseknek, a tervben megfogalmazott céloknak megfelelően végezte munkáját, amely igazából a kultúra megjelenítése, bemutatása volt itthon és külföldön egyaránt. Fontos célunk ez, ezért a megvalósulás érdekében nagyon sok programot szerveztünk. Mindezt harmincmillió forintból. Ez az összeg az, amelyből a roma kulturális terület és az összes nemzetiség gazdálkodhatott, ebből kíséreltük meg értékeihez mértén támogatni, a programokat. A Balassi Intézet partnerünk volt ebben a munkában. Az ő programjaikba beágyazódva, a mi támogatásunkkal külföldön is sikerült megmutatni a nemzeti és etnikai kisebbségek sokszínű kulturális értékeit, az interkulturális programokat.

A viszonylag kevés pénzből is nagyon sok programot meg tudtunk valósítani az elmúlt évben: harminchét nagyrendezvényünk volt: roma és nemzetiségi programok egyaránt. Kínában a kulturális évad fő eseménye, s nagy siker volt *Az emlékezés színes álmai* című kiállítás, amely jelenleg a Nemzeti Galéria támogatásával, vándorkiállítás keretében az ország múzeumaiban látható. A Skanzenben hatalmas kulturális programokat valósítottunk meg, ez interkulturális program volt, itt a nemzetiségi kultúrától, a táncbemutatóktól egészen a kerekasztal beszélgetésig sokféle rendezvény zajlott. Amit még nagyon fontosnak tartok: a 100 tagú Cigányzenekar, a Rajkó Zenekar – amelyek ma Magyarország kulturális nagykövetei – az Országgyűlés döntése alapján állami támogatásban részesülnek, és ez immár folyamatos: a költségvetésünkben rendszeres, évi támogatást kapnak. A Rádió C, Magyarország első roma rádiója szintén. A Rajkó Zenekar esetében közoktatási megállapodás alapján megvalósulhatott az, hogy a székhelyük felújításra került, és 178 millió forintot adott a tárca a fűtési rendszerük modernizálásához. Áldatlan körülmények között voltak ott a fiatal művészek, ezen tudtunk segíteni. A Roma Év-

tized Programhoz kapcsolódó valamennyi vállalat megvalósítottuk, elkészítettük a Roma Kulturális Központ megvalósításának koncepcióját, mely alapján megvalósulhat a Fővárosi Kulturális Központ. A megvalósításhoz 900 millió forint áthelyezésére került az Önkormányzati Minisztériumnak, és ebből elkezdődhetett a felújítás.

A nemzetiségi területen kollegáimmal együtt évek óta azért dolgoztunk, hogy a Nemzeti Kulturális Alapon belül a jelenleg is működő tizenhat más kollégium mellett megalakuljon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Kultúrája Kollégium is. Ez egy komoly forrás a nemzetiségek számára, a kulturális programjaik megvalósítására. Hiller István miniszter 2009. szeptember 8-án alá is írta az alapító okiratot, amely többek között arról szól, hogy százmillió forintot biztosít a Kollégium a különböző témakörökben történő pályázatok kiírására. Mindegyik kisebbségnek sajátos és gazdag kultúrája van, amelyeket ápolni, s ami a legfontosabb, megőrizni is kell. A következő témakörökben várhatóak a kiírások: a hazai kisebbségek tevékenységének korszerű eszközökkel történő bemutatása, honlapok korszerűsítése, CD-k, DVD-k kiadása, a hazai kisebbségek múltbeli kulturális eredményeinek feltárása, dokumentálása, megőrzésének támogatása, a hazai kisebbségek tevékenységét, az anyaországokkal való kapcsolatát bemutató tudományos konferenciák szervezése, illetve az ehhez kapcsolódó kiadványok megjelentetése. Azt gondolom, hogy ezek maradandó értéket fognak képezni, és hozzájárulnak a kulturális autonómia megvalósításához.

Azok a szakmapolitikai intézkedések, amelyeket az Esélyegyenlőségi Főigazgatóság Kulturális Osztálya kezdeményezett, az előbb említett Kisebbségi Kollégium és az Építő Közösségek Programja. A pályázati kiírás nevesítette a roma közösségi házakat,

ezáltal lehetőséget nyújtott a közösségi házaknak a programban való részvételre. 2008-ban sikerült elérni azt, hogy az előadóművészi szervezetek támogatásáról szóló törvény a sajátos foglalkoztatási szabályokban szintén nevesítse a nemzetiségi és roma művészeti élet szereplőit, azokat az együtteseket, egyesületeket, amelyek művészeti tevékenységet kívánnak folytatni. 2010-től kezdődően Minisztériumunk Fejlesztési Főosztálya a TÁMOP 3.1.2., a Közoktatási Főosztály viszont a TÁMOP 3.1.1. konstrukcióban a SZIT ülésein képviseli az Esélyegyenlőségi Kulturális Osztály véleményét, javaslatait arra vonatkozóan, hogy a pályázati kiírások hogyan kerüljenek megfogalmazásra. Ez előrelépés az eddigiekhez képest.

Terveink természetesen vannak a jövőt illetően. Szeretném, hogy az Útravaló ösztöndíjprogramhoz hasonlóan, kiírására kerülne egy olyan nyelvi, művészeti ösztöndíjpályázat művészeknek (roma és nemzetiségi területen egyaránt), akik még ilyen lehetőséget nem kaptak. A szórakoztatóiparban dolgozó zenészek – és itt szintén egyaránt gondolok a roma és a nemzetiségi területen tevékenykedőkre –, külföldi munkavállalási fellépési lehetőségeket kaphatnának. Így bemutatkozhatnának különböző fesztiválokon, rendezvényeken, ezáltal is nagyobb teret kapna a nemzetiségi és roma kultúra. Remélem, hogy lehetőségeink lesznek arra, hogy ezeket a terveket is megvalósítsuk. Még egy fontos lépés előre: a nemzetiségi területen, a kormányközi kisebbségi vegyes bizottságokban teljes jogkörrel ott van munkatársunk, aki a kulturális területet érintő kérdésekben javaslattételi lehetőséget kapott, képviseli, a hazai nemzetiségek szempontjait, így ezek a kétoldalú kapcsolatok a hazai kisebbségek vonatkozásában működőképeseek, igen hatékonyan működnek.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

Berényi Mária

A kisebbségi intézmények szerepe a közösségi identitás megőrzésében

„A Magyar Köztársaság területén élő, állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik egyéni és közösségi önazonosságuk része. Mindezek különleges értékek, megőrzésük, ápolásuk és gyarapításuk nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet, végső soron pedig az államok és nemzetek közösségének érdeke is.” – olvasható a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény preambulumban.

A nemzeti identitás megélése, fenntartása és ápolása nemcsak személyes jog, hanem feltétlenül közösségi is, hiszen a nemzeti hovatartozást megélni

csak társas formában lehet. A kisebbségi törvény elsődleges célja olyan körülmények és intézményes keretek biztosítása, melyek közepette a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek hosszú távú fennmaradása lehetséges. Az állam számára ugyanakkor olyan kötelezettségeket fogalmaz meg a törvény, amelyek intézményes védelmet és biztosítékot kell, hogy jelentsenek a kisebbségek számára.

Kétségtelen, hogy a törvény által nyújtott lehetőségekkel leginkább az aktív, identitásukat megőrizni és ennek érdekében tenni is akaró kisebbségek tudnak élni. Egy közösség, népcsoport addig életképes, amíg értékeket képes alkotni, s azt a világban

fel is tudja mutatni. Egy intézményi keret addig létjogosult, amíg biztosítani tudja az értékek létrehozásának keretét, s képes kiépíteni e szellemi értékek cseréjének kereteit.

A létrehozott és alapított kisebbségi intézmények a kisebbségi közösségek felélenkítésének lehetőségeit keresik. Ezen intézményeken keresztül a nemzetiségek hangsúlyozhatják saját egyediségüket, nemzeti önarcképet alkothatnak. A hazai nemzetiségek asszimilációja, beolvadása a többségbe, nyelvvesztése – az alkalmazkodási kényszer miatt – sajnos természetes folyamat. Kedvező esetben talán vissza is fordítható. A nemzetiségi nyelvet és identitást ugyanis, ahogyan el lehet veszíteni, úgy vissza is lehet szerezni. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze a jól működő anyanyelvű kisebbségi intézményrendszer.

A nemzetiséget főként nyelve, kultúrája és az ebben megnyilvánuló etnikai tudata különbözteti meg a vele együtt élő többségi nemzettől. A kultúra fenn tudja tartani a nemzeti élet kereteit, meg tudja őrizni a kollektív azonosságtudatot, a felbomlott közösségi szolidaritást. „Nyelvében él a nemzet” – másfél évszázada emlékeztet Széchenyi figyelmeztetése nem csökkenő érvénnyel és időszerűséggel. Még inkább igaz ez a megállapítás a kisebbségek nyelvére. A nyelv azonban már régóta többet jelent a szűken értelmezett nyelvhasználatnál. Fogalmába egyre inkább beleértjük az irodalmat, a néphagyományt és a történelmet is. Kultúrájában él, marad fenn s újul meg tehát a nemzet és a nemzetiség egyaránt. Ezért van szükség olyan kisebbségi intézményekre, ahol szaktudásukat is anyanyelvükön művelhetik az adott közösséghez tartozók.

Most – történelmi léptékben épphogy átlépve az ezredforduló küszöbét – a magyarországi kisebbségek szerepéről értekezve, kiindulópontunk indokoltnan lehet annak kimondása: olyan világban élünk, amelybe környezetünket mind nagyobb mértékben a műszaki-technikai feltételek határozzák meg. Ez pedig kihívást jelent a kulturális szféra számára is. Az ebből adódó alapvető kérdés: hogyan alakul a kisebbségi kultúra, hagyomány szerepe és értéke a XXI. század kultúrájában. Milyen feladatokkal kell megbirkóznunk a minden eddiginél gyorsabb változások, átalakulások, új igények és lehetőségek közepette?

Az Európai Unióban hangsúlyozódik az integráció szerepe. Az Európai Közösségbe való integráltság egy sor hasznos hasonlóságot nyomatékosít, ugyanakkor elhanyagolja a különbözőség létjogosultságát. Nem vitatható, hogy az államok közötti gazdasági és kulturális együttműködés jelenti a jövőt, ez viszont korántsem sugallhatja azt, hogy a nemzeti-kisebbségi sajátosságok és értékek megőrzése fölösleges lenne. Ahogy a festményen a különböző színeknek megvan a sajátos szerepük, s nélkülük szürkébb, sivárabb lenne a kompozíció, éppúgy az emberi civilizáció szegényebb lenne minden egyes közösség, minden hagyomány elhalásával. Hozzá kell szokni ahhoz, hogy világunk a sokféleségen alapszik. Sokféle kultúra létezik egymás mellett, és ezek nem egymás el-

len vannak. Meg kell tanulnunk, hogy a kisebbségi identitás és a kulturális másságok elfogadása önmagunk megőrzésének egyetlen eszköze a globalizációs világban. Hiszem, hogy a hagyományok szerepe a jövőben sem fog csökkenni, s a különféle tradíciók nélkülözhetetlen szellemi és erkölcsi tőkét jelentenek az azokat megőrző közösségek számára.

Míg egyfelől természetes követelmény az európai együttműködésben a gazdasági, közlekedési, jogi, pénzügyi szervezetek működésének ésszerű egységesítése, addig szellemi öncsonkítást jelentene a földrész kultúrájának egyneműsítése, arról nem is beszélve, hogy teljesen reménytelen vállalkozás lenne. Nem hiszem, hogy a hagyománycsere vagy a hagyományok veszni hagyása lenne az ezredforduló korparancsa, a megújult szemlélet záloga, az időszerűség fékje. Nem gondolom azt, hogy az egységes Európa, tagadja, vagy semmibe veszi a helyi csoportok (különösen a kisebbségek) kulturális identitását, elvitatja a saját kulturális örökséghez, a saját nyelvhasználatához, a saját szokásokhoz, a vallási előírásokhoz és erkölcsi értékekhez való jogukat. Ha ezt tenné, akkor a kollektív szabadságjogok tagadásáról beszélhetnénk. Nemzet, nemzetállam és nemzeti kultúra történelmi vívmányok. A nemzeti kultúra megőrzése a globalizáció és az információs társadalom viszonyai közepette a kis nemzetek elemi érdeke. Ezzel párhuzamosan lehetségesnek mutatkozik a nemzeti, kisebbségi hagyományok és a korszerű európaiság ismeretének, megbecsülésének egyidejű szorgalmazása, egyensúlyának kialakítása. Itt van például a számítógép-kultúra, az internet nagyszerű lehetőséget ad a kisnyelvek ápolására. Az elektronikus világháló közegében az egyazon etnikumhoz, kultúrához, nyelvhez tartozók közötti erőteljes interakciója fennmaradhat – vagy új életre kelhet – akkor is, ha résztvevői a földrajzi térben egymástól elválasztva élnek. Hasonlóképpen, a kisebbségi lét viszonyai között a hálózaton új realitást – s nem pusztán új virtualitást – nyerhet az adott népcsoport egyedi kulturális identitása. Az információs társadalom s a mindenütt jelenlévő multikulturalitás viszonyai között a kisebbségi kultúra csakis nyitott lehet. A külső hatásokra fogékony, azokat folyamatosan földolgozni és integrálni képes kultúra, mely önazonosságát nem változatlanóságban őrzi, hanem tudatos megújulásban és szintézisben munkálja ki.

Mennyiben válhat nemzeti-kisebbségi kultúránk az európai örökség szerves részévé? Rajtunk fog múlni, hogy a kihívásokra megfelelő válaszokat tudunk-e adni, s ezek révén méltó helyet kapnak-e a magyarországi kisebbségi kultúrák az integrált Európában. Rajtunk áll, hogy nemzeti műveltségünk kétségkívül meglévő értékei gazdagítani fogják-e az összképet, avagy eltűnnek majd a történelem forogtagában. Egy kisebbség életerejé attól függ, hogy mennyire képes elkülönült aktív és alkotó közösségként megszerveződni. A kisebbségi törvény rögzíti azt a keretet, amelyen belül minden kisebbség saját igénye és lehetőségei szerint építkezik, oly módon,

hogy fennmarad számára a továbblépés, a szervezeti fejlődés, a közösségi önépítés lehetősége. Természetes ugyanis, hogy egy néhány ezres kisebbség igényeiben és lehetőségeiben egyáltalán nem hasonlítható össze egy több százezres kisebbséggel. Lehetőséget kell viszont biztosítani arra, hogy minden kisebbség kialakítsa saját táján értelmezett környezetét. Kulturális autonómiára szükség van, hiszen a magyarországi kisebbségek csak intézményesített formában tudnak küzdeni a megmaradásért és az asszimiláció ellen. Erős nemzeti tudatra és a kisebbségi műveltségben való otthonosságra van szükség. A magyar államnak különleges felelőssége a területén élő kisebbségek, mint a kulturális és etnikai közösség megmaradásának támogatása. A kisebbségek kultúrája, nyelve, vallása, illetve hagyományai megőrzése szempontjából fontos, hogy saját iskola-rendszerük és kulturális-tudományos intézményeik legyenek. Ezt az intézményrendszert költségvetési forrásból kell fenntartani. Tudni kell azonban, hogy a tizenhárom magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségi csoport a kisebbségi szerepet (funkciót) illetően azonos joghelyzetben van, de sem arányaik, sem történeti és társadalmi szerkezeti sajátosságaik nem könnyen egyeztethetők össze, jelentőségük pedig változó és – jórészt a létszámuktól függetlenül is – változó történetű értékrendbe illeszkedik.

Ebben a helyzetben érdemes elgondolkodni azon, hogy a kisebbségi kultúra fejlődése és a kisebbségi jog szempontjából helyesen cselekszik-e az állam, amikor intézményi támogatásait kizárólag az országos kisebbségi önkormányzatokhoz köti, illetve ez a támogatási rendszer mennyire felel meg a kisebbségi közösségek belső társadalmi viszonyainak, fejlődésének, valamint a támogatni kívánt kulturális, művészeti, média és tudományos tevékenységek sajátosságainak. Figyelemmel kellene lennie a kisebbségi közösségek társadalmi jellemzőire is, hiszen az egyes kisebbségek – bármilyen létszámúak – önmagukban is tagolt és plurális társadalmakat alkotnak. A kisebbségi közösségeknek így az identitása sem homogén. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a közösségen belül, vagy annak „perifériáján” különböző mértékben asszimilált személyeket találunk, hanem azt is, hogy az identitás elemei is eltérő súllyal szerepelnek minden egyes személyiségben.

A hazai kisebbségek – partikuláris helyzetüknél fogva – modernizációs tartalékai szerények. Az identitás megőrzés és erősítés szempontjából éppen ezért van szükség nagyon jól működő kisebbségi intézményekre. Csak a sikerélmény, a teljesítmény képes megalapozni a korszerű kisebbségi tudatot. Nem a kisebbségi skanzen biztosítja a túlélést, mert ezeket a modern világ előbb vagy utóbb felszámolja, hanem az, hogy mennyire képes egy nemzetiség hatékony szellemi és kulturális tényezőként jelen lenni annak az országnak a – sokszor zűrzavaros és ellentmondásos – hálózatában, amelytől léte függ. Képes-e szellemi tőkére szert tenni, amellyel a többségi nemzetben tekintélyt vív ki magának? A hazai kisebbségeknek

a változó és alkalmazkodó stratégiák bonyolultságával is szembe kell nézniük. A történelmi múlt problémáinak feldolgozásán túl a jelen kihívásaira is válaszolni kell. A kisebbségi léhelyzetek nem „piacképesek” a makropolitikák és globalizációs sodrások időszakában. Az europaizálódási folyamatban a kisebbségek társadalmi tömegei nem főszereplői a színpadon zajló eseményeknek, hanem statisztái, segédszínészei inkább. Nehezen találják az euro-kompatibilis értéknormákat.

Meggyőződésem, hogy korunkban bármely kisebbségi közösség nyelvi és kulturális fennmaradása elképzelhetetlen, ha nincs saját alkotó és tevékeny értelmisége. Könyvek, folyóiratok, alkotások formálják tudatos közösséggé az embereket, mert az oktatásnál és a politikánál érzékletesebben és maradandóbban fogalmazzák meg az összetartozás és a hagyományok egységét. A hazai kisebbségek helyzetét elemezve, beszélhetünk még a lényegében *negatív identitás stratégiáról* is, ahol az egyén vagy csoport, mivel nem tud dönteni, időleges vagy tartós identitásválságba kerül. Vannak történelmi és politikai helyzetek, amikor a kisebbségi közösség tagjai bizalmatlanok a saját kisebbségi kultúrájuk iránt. Gondolok itt az *etnobizniszre*, amikor a közösség által ismeretlen emberek fontos érdekképviselői és politikai tényezővé válnak, esetenként ezek kerülnek a kisebbségi intézmények élére. Paradox módon mostanság ők hivatkoznak a leghangosabban és leggyakrabban a nemzeti identitásra, de azért óvatosan kellene bánni ezzel a fogalommal, nehogy *identitásbiznisz* legyen belőle. Annál is kevésbé, mert ez nem olyan egyszerű fogalom. A nemzetiségi identitástudat *nem valami féle külsőleges dísz, hanem szerves tartozéka az emberi személyiség értékvilágának és kulturális beállítottságának*. A magyarországi kisebbségeknek létérdekük, hogy otthon érezzék magukat Európában. Ezt azonban csak akkor érhetik el, ha – a nagyfokú nyitottság mellett – ragaszkodnak önazonosságukhoz, saját értékeikhez, anyanyelvükhöz és kultúrájukhoz, hiszen a kultúra a nemzeti önismeret alapja. „A helyes önismeret, az egészséges önbizalom, az azonosságtudat a legfontosabb tényező egy nép, egy nemzet sikerességében.” Az anyanyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem sajátos szemlélet, sajátos logika is. Az anyanyelv „az etnikum egyéniségének lényegi meghatározója”. Megőrzi tapasztalatait, biztosítja folytonosságát és hagyományközösségét.

Önazonosságtudat nagyon sokféle van, de a nemzetiségi identitás meghatározó tényezője mindenképpen az anyanyelv és az anyanyelven átörökített nemzeti kultúra. A legújabb kultúraelméleti kutatások szerint az identitás állandóan változik, mindig keletkezésben van, és mindig dialogikus jellegű. Kisebbségi kultúránkat azonban belső azonosságunk és változásunk feszültsége éppúgy identifikálja, mint az interkulturális tapasztalat. Az identitásunk saját kultúránk történeti eredménye is, folyton változó, egyfolytában alakuló ez az önazonosság.

Éppen ez ró ránk óriási felelősséget!